

ما لا يحتاج في بيانه الى قول اذ كان في غاية الشهرة و كل كمال و كل غاية...
انجام: فقد ينبغي ان يفتح كتابا من كتب الاوائل به سهل الشرايع في هذه الصناعة تبعد من اصناف الالفاظ الدالة فيجب ان يتدى به و يجعله تاليا لهذا الكتاب تم الرسالة الشريفة بمنه و فضله و الصلاة ... و آله الطاهرين
چاپ: در الأعمال الفلسفية، الجزء الاول، تحقيق الدكتور جعفر آل ياسين (بيروت، دار المناهل: 1413هـ)
[الذريعة 4374؛ دنا 349/3 (12 نسخة)]

1. تهران؛ الهيأت؛ شماره نسخه: 687/6

خط: نسخ و نستعليق، بی کاه، تا: قرن 11؛ کاغذ: فرنگی، جلد: تیماج مشکي، 16 گگ (123-پ-138)، 19 سطر (5/5x13)، اندازه: 10/5x20 سم [ف: 365-]

2. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: 5138/21

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعليق، بی کاه، تا: قرن 11؛ ناموب؛ 4 گگ (128-125) [ف: 139-15]

3. تهران؛ الهيأت؛ شماره نسخه: 242/37

خط: شکسته نستعليق، بی کاه، تا: قرن 11؛ کاغذ: سپاهانی، جلد: تیماج سرخ، 5 گگ (140-پ-144)، 24-23 سطر (12x22)، اندازه: 17/5x27 سم [ف: 146-]

4. تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: 2694/44

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعليق بی نقطه، کا: عبدالقادر اردوبادی، تا: 10 ربيع الثاني 1072ق، جا: شیراز؛ کاغذ: نوعی ترمه، جلد: میشن سیاه، 9 گگ (285-پ-293)، 23 سطر، اندازه: 12x22/3 سم [ف: 8-50]

5. مشهد؛ الهيأت؛ شماره نسخه: 20926/2

آغاز: برابر

خط: نستعليق، بی کاه، تا: 1063ق؛ جلد: تیماج قهوه‌ای، 18 سطر، اندازه: 19x10 سم [ف: 2-504]

6. تبریز؛ توییت؛ شماره نسخه: 89/10

این رساله هشت ورق است و باقی افتاده است؛ خط: نستعليق شکسته، بی کاه، تا: با تاریخ 1069ق [ف: 132-]

7. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: 286/92

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعليق، کا: شاه مراد بن نقد علی فراهانی ورامینی، تا: غره ذیحجه 1072ق؛ در فهرست (1: 330) با شماره 286/46 آمده؛ کاغذ: شرقی نخودی، جلد: تیماج مشکي، 7 گگ (414-پ-420)، 27 سطر، اندازه: 18x27/5 سم [میراث شهاب: 42-158]

8. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: 1255/38

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعليق، کا: محمد بن نعمت طبسی، تا: 9 ربيع الثاني

مورخ 981، تملك دیگر مورخ 840؛ مهر: «وقف محمد حسين على المدرسة الفخرية بطهران»؛ 102 گگ، قطع: خشتی [ف: 92-]
تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: 824-ف و 39-عکس
نسخه اصل: همان نسخه بالا [قلمها ف: 1-311 و 3-220]
تهران؛ مطالعات فرهنگی؛ شماره نسخه: 155
همان نسخه بالا [فهرستواره مینوی: 169-]
تهران؛ بنیاد فرهنگ ایران؛ شماره نسخه: 155
همان نسخه بالا [نشریه: 11-995]
2. تهران؛ مؤسسه مطالعات اسلامی؛ شماره نسخه: 37

آغاز: برابر؛ انجام: فهذا امثلة ينبغي ان تقيس عليها ... والحمد لله وحده و صلواته على محمد و آله و صحبه و سلم
درفهرست ناشناس آمده؛ خط: نسخ و نستعليق، بی کاه، تا: قرن 14؛ کاغذ: جدول دار جدید، جلد: گالینگور روی مقوا عطف پارچه‌ای، 115 ص، 16 سطر (6/5x21)، اندازه: 17x11/5 سم [ف: 33-]
3. تهران؛ مینوی؛ شماره نسخه: 121

آغاز: برابر

خط: نسخ معرب، کا: آقای مینوی، تا: 1305ق؛ رونویس از روی تنها نسخه کتابخانه مروزی از روز چهارشنبه 29 تیرماه تا روز چهارشنبه 6 مهرماه 1305 در هفتاد روز روزی سه صفحه با دیباچه تحقیقی او به خط او، اصل. از قرن 7 و 8 است؛ 102 گگ، 11 سطر [نشریه: 6-641]

قم؛ مرکز احیاء؛ شماره نسخه: 2790

نسخه اصل: همان نسخه بالا [عکسی ف: 7-387]

4. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: 282

آغاز: برابر

خط: نسخ، کا: عبرت، تا: دوشنبه 16 ذیحجه 1346ق؛ 107 گگ، 15 سطر، اندازه: 12x18 سم [ف: 2-160]
تهران؛ مطالعات فرهنگی؛ شماره نسخه: 156
نسخه اصل: همان نسخه بالا [فهرستواره مینوی: 169-]

تهران؛ بنیاد فرهنگ ایران؛ شماره نسخه: 156

همان نسخه بالا [نشریه: 11-995]

به التنبيه على حروف التصحيف < التنبيه على حدوث التصحيف

● التنبيه على سبيل السعادة / اخلاق / عربی

at-tanbīh 'alā sabīl-is s'āda

فارابی، محمد بن محمد، 260؟ - 339 قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

بحث فلسفی مفصلی است از فارابی که در آن از سعادت و شقاوت و کردار نیک و بد و هنر فلسفی گفتگو نموده است.

آغاز: بسمله، اما ان السعادة هی غاية ما یتشوقها کل انسان و ان کل من ینحو بسعیه نحوها فانما ینحوها علی انها کمال ما فذلک

فرستگان: نسخه‌های خطی ایران (فخا)؛ جلد نهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازان

DIA 276247

1391/2012 اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛

در باره مسئله‌ای نحوی در مثال «ماضرب و اکرم الا انا» بحث شده و این که تقدیر استثناء پس از ماضرب لازم است یا نه. [دنا ۳۳۰/۳]

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۲۷۴/۵-ف
نسخه اصل: اسماعیل صائب ش ۴۶۰۵؛ خطه نسخ، بی‌کاه، تا:
۶۹۶ق؛ ۱۹ سطر [فیلمها ف: ۱ - ۴۴۹]

← التناسخ / ابطال التناسخ

قم؛ مرکز احیاء؛ شماره نسخه: ۱۹۴/۱۴ و عکسی ۷۱۳/۱۴

آغاز: مسأله اطلاق النحویون علی حذف الفاعل فی نحو ما ضرب و اکرم الا انا و قالوا ان الاصل ما ضرب الا انا و الا اکرم الا انا؛ انجام: و الحق ان المثال المذكور من قبیل تشریک العاملین کما حققناه.

خط: نسخ، کا: محمود بن عبدالسلام المفتی بحرانی، تا: ۱۱۰۸ق؛ جلد: تیماج قرمز، ۳ گ (۶۵-۶۷)، ۱۸ سطر، اندازه: ۱۱×۱۶سم [ف: ۱ - ۲۷۸] و [عکسی ف: ۲ - ۳۷۰]

← تناسب تألیفی / تألیفیه

● تناسب جسمانیات و مجردات / کلام و اعتقادات / فارسی
tanāsob-e jesmāniyyāt va mojaradāt

در این رساله مسائلی از قبیل معراج جسمانی و حشر و نشر قیامت و جبر و تفویض مطرح شده و مدار بحث بر سر تناسب جسم و روح است. گاهی بر شیخیه طعنه می‌زند. [دنا ۳۳۱/۳]

مشهد؛ شیخ علی حیدر؛ شماره نسخه: ۱۰۴۲/۵

آغاز: الحمدلله ... بدانکه از برای خداوند سه عالم است باعتباری؛ انجام: در درجه او سرد و تر است و در درجه سیم سرد و خشک است
خط: نسخ، بی‌کاه، بی‌تا؛ ۱۱ گ (۱۳۷-۱۴۷)، اندازه: ۱۷×۲۱سم [مؤید: ۳-۵۴]

● التناسب و التألیف (القول فی) / منطق / عربی
at-tanāsub wa-t ta'lif (al-qawl fi)

فارابی، محمد بن محمد، ۳۳۹ - ۳۲۶ قمری
fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

آغاز: قول المعلم الثانی ابو نصر الفارابی، قدس الله نفسه: انه لما كان للنفس نظام متناسب، و ان لم یکن من طریق الکم، قد علم ذلك من عظیم میلیها فی جمیع المحسوسات الی المركبیا المناسبة دون البسائط

انجام: الشعر کلام مؤلف مخیل محصور فی ایقاع متفق دی جمل متساویة الایقاع متکررة متشابهة حروف الخواتیم. تم القول للمعلم الثانی

چاپ: به تحقیق دانش پژوه در المنطقیات للفارابی، جلد ۱ (قم، کتابخانه آیه الله مرعشی: ۱۴۰۸ق)

[دنا ۳۳۱/۳]

فرستگان: نسخه‌های خطی ایران (فخا)؛ جلد نهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276247

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ۱۳۹۱/۲۰۱۲

● التناسخ / کلام و اعتقادات / عربی

نسفی، عزیزالدین بن محمد، ق ۷ قمری
nasafī, 'azīz-od-dīn ebn-e mohammad (- 13c)

دو تحریر از این رساله در کتابخانه دائرة المعارف بزرگ اسلامی هست، یکی مبوب و یا سریندهای فصل بسیار نزدیک به نسخه چایی و تحریر دوم نامبوب و گزیده‌مانند است. در پنج «فصل» با این عناوین: ۱. بیان صراط؛ ۲. بیان عروج؛ ۳. بیان قیامت؛ ۴. بیان ادوار؛ ۵. بیان نسخ و مسخ.

آغاز: بسمله، حمدله، عاقبه صلات. اما بعد، چنین گوید اضعف ضعفا و خادم فقرا ... بدان که منزل پنجم تناسخ است و طریق تناسخ طریق قدیم است. چندین هزار سال است که در میان خلق است و بیشتر اهل عالم بر طریق تناسخ بوده اند و هستند ...

انجام: جمله را با خود به شیب برد «یوم نحشر المتقین الی الرحمن وفداً و نسوق المجرمین الی جهنم ورداً»، تمام شد منزل پنجم.

چاپ: در کتاب الانسان الکامل، به تصحیح ماریژان موله (تهران، طهوری: ۱۳۷۹ (چاپ پنجم))
[دنا ۳۳۱/۳؛ نسخه‌های منزوی ۱۰۹۹/۲؛ فهرستواره منزوی ۱۱۲/۶ و ۲۲۹/۹]

۱. تهران؛ دائرة المعارف؛ شماره نسخه: ۵۳۸/۴

آغاز: بسمله، حمدله، عاقبه صلات. بدان که منزل سیم تناسخ است و طریق تناسخ طریق قدیم است. چندین هزار سال است که در میان خلق است؛ انجام: و بازگشت به وی خواهد بود. معنی شفاعت این است ...

خط: نسخ و نستعلیق، بی‌کاه، تا: قرن ۱۱؛ گزیده‌مانند و نامبوب؛ ۸ گ (۱۹-۲۶)، [ف: ۱ - ۶۴]

۲. تهران؛ دائرة المعارف؛ شماره نسخه: ۵۳۳/۵

خط: نستعلیق تحریری، بی‌کاه، تا: قرن ۱۲؛ با سریندهای فصل، بی‌شماره؛ ۵ گ (۵۸-۶۲)، [ف: ۱ - ۶۴]

۳. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۴۰۵/۱۷

آغاز: برابر؛ انجام: ورد گرمی بسردی و سردی بگرمی ورد مکر بمکر ورد لشگر بلشگر توان کرد. تمت الرسالة
خط: تعلیق، کا: احمد بن عبدالعلی بیوک ابادی همدانی، تا: زمستان ۱۲۸۳ق؛ ۷ گ (۱۲۹-۱۳۵)، [ف: ۳ - ۴۴۶]

نسخه اصل: همان نسخه بالا [عکسی ف: ۷-۱۷۲]

→ تلخیص تفسیر الجالینوس لفصول بقراط < شرح فصول بقراط (مختصر)
→ تلخیص تفسیر علی بن ابراهیم < تفسیر القرآن الکریم (مختصر)
→ تلخیص التواریخ < اشراق التواریخ

نصر محمدین محمد بن طرخان قدس الله روحه ...

اصل نسخه: لیدن ش ۱۳۳. شرقی گولیوس A 1429؛ خط: نسخ
کهن، کا: ابن غلام قونوی، تا: ۹۲ق، ۱۴گ (۵-۱۸) [عکسی ف:
۷۲-۲]

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۹۵۸/۱-ف و ۶۰۱/۶-عکس
نسخه اصل: همان نسخه بالا [فیلمها ف: ۱-۵۵۶ و ۳-۲۳۶]

● **تلخیص جواهر الألواح / علوم غریبه / عربی**

talxīṣ-u jawāhir-il alwāḥ

جابر بن حیان، ۱۲۰ - ۱۹۸ قمری

jāber ebn-e hayyān (739 - 814)

وابسته به: الواح الجواهر = جواهر الألواح؛ افلاطون (۴۲۷ق.م-
۳۴۷ق.م)

رساله بسیار کوتاهی است در علم حروف ۲۸ گانه و تقسیم آنان
به چهار قسمت؛ ناری، ارضی، هوایی و مائی و ذکر خواص و
آثار آنان. اصل کتاب، به افلاطون حکیم، نسبت داده شده است.

قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۱۴۳۲/۶

آغاز: من جواهر الأواح لأفلاطون الحکیم، أعلم أن الاسم الأعظم
فی نفس ۲۸ حرفاً؛ انجام: و کل سبعة أحرف لها قوة طیعة
تعریف بالجدول و هی هذه فتصر و تأمل

خط: نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۲؛ کاغذ: فرنگی، ۲گ (۳۰-۳۱)،
۱۵ سطر، اندازه: ۱۱/۵×۶/۵سم [ف: ۳۶-۱۸۹]

● **تلخیص جواهر العقود / فقه / عربی**

talxīṣ-u jawāhir-il 'uqūd

این کتاب بنابر آنچه با متن چاپی مقابله شد، تعدادی از فصول
آن حتی در عبارات بدون تغییر با «جواهر العقود» شمس الدین
محمد منتهج السیوطی تطابق دارد و به احتمال قریب به یقین
تلخیص آن کتاب بوده و برخی فصول از کتاب دیگری به آن
افزوده شده است.

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۳۸۳۲۶

آغاز: بسمله. باب النجاسة اجمع الائمة على نجاسة الخمر؛ انجام:
سوائاً كان اللبن مستهلكاً او غالباً تمت شد
خط: نسخ، کا: محمد سعید، تا: ۱۲۲۴ق، جا: سندج؛ اهدایی:
رهبری، مهر ۱۳۸۶؛ کاغذ: نخودی آهار مهره، جلد: تیماج قهوه‌ای،
۲۸گ، ۱۲ سطر، اندازه: ۱۰/۵×۱۵/۵سم [اهدائی رهبر: ۳-۱۵۸]

● **تلخیص حج نامه / فلسفه احکام / فارسی**

haj-nāme

کیوان قزوینی، عباسعلی، ۱۲۴۰ - ۱۳۱۷ شمسی

keyvān-e qazvīnī, 'abbās-'alī (1861 - 1938)

تهران؛ دائرة المعارف؛ شماره نسخه: ۳۳۸/۱-عکسی

آغاز و انجام: برابر؛ و هذا آخر کتاب النوامیس العظیم الکبیر
الالهی افلاطن علیه الفضل السلام تلخیص الشیخ المعلم الثانی ابی

[مجله معهد المخطوطات ۱/۲ ص ۲۵؛ الذریعه ۳۵۱/۲۴؛ دنا ۲۹۴/۳]

فهرستگان: نسخه های خطی ایران (نخا)؛ جلد نهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276247

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ۱۳۹۱/۲۰۱۲

● معانی العقل / فلسفه / عربی

ma'āni-l-'aql

فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

در این رساله به شرح و تحدید عقل و انواع آن به اعتبار متکلمان و تعریف ارسطو پرداخته و می گوید: یکی آن عقلی است که عاقل را بدو منسوب نمایند؛ و دیگر آنچه متکلمان گویند که آنجیزی است که عقل تأیید و یا انکار کند؛ سوم عقلی که ارسطو در کتاب برهان گفته و مقصود قوه نفس است؛ چهارم عقلی که ارسطو در کتاب اخلاق خود از آن نام برده که به وسیله آن خیر و شر تمیز داده می شود؛ پنجم عقلی که ارسطو در کتاب نفس خود می گوید و آن را چهار قسم کرده: عقل بالقوه، عقل بالفعل، عقل مستفاد و عقل فعال؛ ششم آنچه ارسطو در کتاب مابعدالطبیعه خود آورده است. نخست شش قسم عقل را نام می برد سپس به گزارش یکایک آنها می پردازد.

آغاز: بسمله. اسماء العقل یقال علی انحاء کثیرة. احدها الشیء الذی یقال به الجمهور فی الانسان انه عاقل، الثانی العقل الذی ترده المتکلمون علی السننهم فیقولون هذا ما توجه العقل و تنقیه العقل. الثالث الذی ذکره ارسطوطالیس فی کتاب البرهان. الرابع العقل الذی یذکره فی المقالة السادسة من کتاب الاخلاق. و الخامس العقل الذی فی کتاب النفس [و السادس] العقل الذی یذکره فی کتاب ما بعد الطبیعه.

انجام: تعطی المادة اشیاء ما فی جوهره فلا تقبله المادة الا منقسما و هذا شیء قد بینه ارسطوطالیس فی کتابه فی النفس ایضا تمت المقالة و الحمد لواهب الخیر و العاصم عن الضلالة ...

چاپ: این رسال در ضمن الثمرة المرضیة فی بعض الرسائل الفارابیة باهتمام فردریک دیریس در لیدن طبع شده است؛ در هامش «شرح حکمة الاشراق» در سال ۱۳۱۵ش در تهران چاپ شده؛ چاپ انتقادی آن به اهتمام بویج در سال ۱۹۳۸م در بیروت انجام شده

[الدریعة ۳۰/۱۵؛ ریحانة الادب ۲۶۱/۴؛ مکتبة امیرالمؤمنین ۳۶۶/۴]

۱. تهران؛ الهیات؛ شماره نسخه: ۲۴/۲۳۲

بخشی است از آن خط: شکسته نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ کاغذ: سپاهانی، جلد: تیماج، ۲ گگ (۹۰-۹۱)، ۲۴ - ۳۳ سطر (۱۲×۲۲)، اندازه: ۱۷/۵×۲۷ سم [ف: ۱۴۵]

۲. تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۴۲/۴۶۹۴

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق بی نقطه، کا: اردوبادی، عبدالقادر، تا: قرن ۱۱، جا: شیراز؛ کاغذ: ترمه، جلد: میشن، ۵ گگ (۲۸۰-۲۸۴)، ۲۳ سطر، اندازه: ۱۲×۲۲/۳ سم [ف: ۴۹-۸]

۳. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۳۳/۱۲۵۸۹

آغاز و انجام: برابر

خط: شکسته نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ مصحح، با علامت «وقفاً عاماً»، مقابله شده با نشان «بقدر طاق مقابله شد»؛ کاغذ: شرقی، ۲ گگ (۹۲-۹۳)، ۴۳ سطر، اندازه: ۱۴/۵×۲۸/۵ سم [ف: ۳۱-۷۰۰]

۴. مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۵۹۶۵

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، بی کا، تا: نیمه دوم قرن ۱۱؛ واقف: نائینی؛ ۲ گگ، ۲۸ سطر، اندازه: ۲۰×۲۶ سم [ف: ۴-۱۳۵]

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۳۳۵۶/۲-ف و ۶۴۵۴/۷-عکس

نسخه اصل: همان نسخه بالا [فیلمها ف: ۲-۱۲۹ و ۳-۲۵۶]

۵. شیراز؛ علامه طباطبائی؛ شماره نسخه: ۸۷۳/۱۱

آغاز: برابر

خط: نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ ۶ گگ (۶۷-۷۲)، اندازه: ۱۲/۵×۱۹ سم [نسخه پژوهی: ۳-۱۲۳]

۶. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۲۲۳/۱۱-ف و ۲۸۳۰/۱۱-ف

نسخه اصل: کتابخانه علمی ش ۳۰ بی بی کا، تا: قرن ۱۱؛ کاغذ: سپاهانی، جلد: تیماج تریاکی، قطع: ربعی [فیلمها ف: ۱-۶۸۳]

۷. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۱/۱۱۳۸

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ ۳ گگ (۹۷-۹۹) [ف: ۱۵-۱۳۳]

۸. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۸۳۷/۷

آغاز و انجام: برابر

خط: نسخ، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ جلد: تیماج، ۱۳ ص (۱۴۳-۱۵۵)، اندازه: ۱۹/۵×۲۴/۵ سم [ف: ۹-۵۰۹]

۹. همدان؛ مدرسه غرب؛ شماره نسخه: ۱۱۸۷/۳۸

آغاز و انجام: برابر

در فهرست با عنوان «رسالة» و ناشناس آمده؛ خط: نسخ، بی کا، تا: قرن ۱۰ یا ۱۱؛ با سرلوح های زرین؛ کاغذ: اصفهانی، ۴ گگ (۱۹۶-۱۹۹)، ۲۴ سطر (۲۰×۱۰)، اندازه: ۱۷×۲۷ سم [رشت و همدان: ف: ۱۴۷۳]

۱۰. تهران؛ سپهسالار؛ شماره نسخه: ۱۰۹۵/۴

بی کا، تا: ۱۰۰۳ق؛ ۵ گگ (۲۹-۳۳) [ف: ۵-۶۰۰]

۱۱. تهران؛ سپهسالار؛ شماره نسخه: ۱۴/۸۳۷۱

کا: اردوبادی، عبدالقادر، تا: ۱۰۲۶ق؛ ۶ گگ (۱۴۶-۱۵۱) [ف: ۵-۳۲۴]

۱۲. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۴/۳۰۴۵

خط: نستعلیق نازیبا، کا: حسن بن میرزا علی یزدی، تا: ۱۰۴۳ق؛ جلد: تیماج، ۵ گگ (۷۸-۸۲)، اندازه: ۱۴×۱۸ سم [ف: ۸-۲۵۸]

۱۳. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۲/۶۳۴

آغاز: برابر

خط: نستعلیق، بی کا، تا: ۱۰۴۳ق؛ ۳۱ سطر، اندازه: ۱۸×۳۱ سم [ف: ۲-۳۹۵]

۱۴. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۱۱/۲۲۰۸

خط: نستعلیق، کا: محمد مومن یزدی، تا: ۱۰۵۱ق؛ کاغذ:

فهرستگان: نسخه های خطی ایران (فخا)؛ جلد سی؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276268

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۰/۲۰۱۳

الحکماء عبارة عن قانون يتوصل به الى معرفة مقادير النيران الموازين الستة: (۱) ميزان القوى، (۲) ميزان النفوس، (۳) ميزان الارواح، (۴) ميزان الاثقال، (۵) ميزان الموازين، (۶) الموازين العشر؛ فصل ۵. طبایع المركبات و ان يجيها في اي دهر و ليكن شر و عنا في الابواب تلو هذا البيان؛ جزء دوم: در چند باب: باب ۱. حل رموز القوم؛ باب ۲. التصعيد؛ باب ۳. التقطير؛ باب ۴. العقد و الحل و بيان التحليلات الفلسفية؛ باب ۵. بيان الحل و التفضيل؛ باب ۶. بيان استنباط الحکماء و مأخذ العلم؛ تذييل و هو الباب السابع من كتاب مفاتيح الحكمة لريسموس و آخر الكتاب في التدبير، تعريب ابى نصر الفارابی. الحمد لله فايض الخيرات ... و بعد، اقول مستمداً من واهب. العقل و ما تقدم فكالماقدمة لهذا الباب ... قال بعض المتأخرين ممن عاصرنا كالحكيم التونسي ...؛ خاتمة ان بعض الحکماء تكلم في الاكسير ...؛ الوصية ليعلم الناظر في كتابنا [در اينجا از مترجمان كتب قديم به عربی انتقاد می کند که نادرست ترجمه کرده اند]؛ الجزء الرابع من كتاب مفاتيح الحكمة لريسموس، تعريب ابى نصر الفارابی في خاتمة الكتاب. الحمد لله الملهم بلسان الذل و الانكسار ... و بعد فقد آن لنا ان نلحق بكتابنا المتقدم خاتمة جامعة.

تهران؛ ملی؛ شماره نسخه: ۲۰۳۴/۱

آغاز: المقدمة في بيان مبادئ هذا العلم. الفصل الأول في موضوع هذا العلم ... اعلم أن موضوع كل علم ما يبحث فيه عن اعراضه الذاتية و موضوع الصنعة الالهية هو الجسم الطبيعي من حيث هو مشتمل على ارواح و قوى غريزية ... و سلب المعدن خواصها و اعطائها خاص اخر ... كسلب النحاس الحمرة و اعطائها البياض؛ انجام: اهل العصر القادمة و الازمان الآتية. تمت الكتاب بحمد الله خط: نستعليق، كا: ميرزا قاسم على بك اخگر، تا: ۳ رمضان ۱۳۲۵ق، جا: حيدرآباد؛ دارای چند تصویر؛ ۳۰۸ص (۲-۳۰۹)، اندازه: ۲۱×۳۴سم [ف: ۱۱-۱۲۱]

● مفاتيح خزائن الله / دعا / عربی

mafātīḥ-u xazā'in-il-lāh

حسينى بخارى، محمد بن برهان، ق ۹ قمرى
hoseynī boxārī, mohammad ebn-e borhān (- 15c)
دعاى اوست که متداول بين متعلمين نحلہ او می باشد. وی در این دعا بزرگان و مشایخ خود را با برخی مقامات به صورت مناجات ذکر نموده و به ارواح جمیع انبیاء پیشکش نموده است.

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۳۵۱۷۳/۲۷

آغاز: بسمله. اللهم انا نسألك و نتوكل عليك و من يتوكل عليك فقلت له انا حسبك؛ انجام: صل على محمدك و آل محمدك و اصحاب محمدك و على جميع انبيائك و على امة النبي مقبولك خط: نسخ خوش، بی کا، تا: قرن ۱۰؛ اهدایی: رهبری، اردیبهشت

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۳۷۴۰

آغاز: برابر؛ انجام: و هذا اذا كان الخنى لا يبلغ فاذا بلغ بنظر علائمه و يديه و وجهه و ذكره و حكم على المعين ... و اما اذا كان كذا حكم على قول ابى يوسف
خط: نسخ، بی کا، بی تا؛ محشى؛ جلد: تیماج مذهب، ۱۸۷گ، ۲۹سطر، اندازه: ۱۹/۵×۲۹سم [ف: ۳۷-۲۷۰]

● مفاتيح الحقائق الالهية و مصابيح المعارف الربانية /

کلام و اعتقادات / فارسی

mafātīḥ-ol haqā'eq-el elāhīya va masābīḥ-ol ma'āref-er rabbānīya

يزدى، عبدالغفور بن محمد طاهر، ۱۲۷۲ - ۱۳۵۶ قمرى
yazdī, 'abd-ol-qafūr ebn-e mohammad tāher (1856 - 1937)

تاریخ تألیف: ۱۳۰۹ق؛ محل تألیف: یزد

شروع تصنیف زمان حکومت جلال الدوله حاکم یزد
آغاز: بسمله، الحمد لله الذى جعل العلماء مصابيح الظلام و زين سماء وجودهم بنجوم الآيات و الاحكام الخ.
انجام: تا نگردي آشنا زين پرده رمزی نشنوی xx گوش نامحرم نباشد جای پیغام سرورش. الحمد لله اولاً و آخراً و الصلوة ... على ... محمد و آله ... و رحمة الله و بركاته.

[فهرستواره منزوی ۹۲۰/۸]

یزد؛ وزیرى؛ شماره نسخه: ۶۳۸

آغاز و انجام: برابر

خط: نسخ زیبا، کا: محمد حسن بن حاج محمد باقر، تا: ۱۰ ذیحجه ۱۳۱۲ق؛ اهدایی: وزیرى؛ جلد: تیماج، ۵۸۴ص، ۲۲سطر (۲۰×۱۱/۵)، اندازه: ۱۹×۲۷سم [ف: ۲-۵۴۲]

● مفاتيح الحكمة / کیمیا / عربی

mafātīḥ-ul ḥikma

زسيموس حکيم، قرن ۴ ميلادى

zosīmūs-e ḥakīm (- 4c)

مترجم: فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ قمرى
در صفحه نخست آمده است: «لزسيموس تعريب ابى نصر الفارابى»، ولى در هيچ منبع از چنين كتابى براى فارابى ياد نشده است. در بخش سوم كتاب که تذييل ناميده شده، از معاصر خود حکيم تونسى ياد می کند که مسلماً معاصر فارابى معروف (۲۶۰-۳۳۹ق) نبوده است. براى کمک به شناخت اين کتاب برخى از سرفصل ها و عنوان هایش را می آوريم: جزء اول: در چند فصل: ... فصل ۲. المزج و الخصل و ما هما ... اعلم ان المزاج عبارة عن اختلاط المواد الطبيعية ...؛ فصل ۳. نار القوم ماهى و باى شىء يتوصل اليها؛ ...؛ فصل ۴. فى الموازين ... الميزان فى اصطلاح

فرستگان: نسخه های خطی ایران (فنا)؛ جلد سی؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276268

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۰/۲۰۱۳

باشد که ابن ابی اصیبعه با عنوان «تعلیق فی الحکمة» یاد کرده است. فارابی بیشتر سخنان خویش را در برگ‌ها می‌نوشت و کمتر آنها را در دفتر می‌نگاشت از این روی بیشتر نگارش‌های او به ساخت مقاله و فصول و تعلیقات می‌باشد در نام چندین کتاب فارابی که فهرست داده‌اند کلمه تعلیق دیده می‌شود و پیداست که وی آنها را یادداشت‌مانند می‌نگاشت و بسیاری از نگارش‌های فارابی به ساخت یک کتاب کاملی نیست و شاگردانش آنها را یکجا گرد کرده نامی بدانها دادند این تعلیقات نیز چنین است و مانند فصوص مسئله‌های گوناگونی را دارا است. (دانش پژوه)

آغاز: بسمله. هذه الموجودات كلها صادرة عن ذاته، و هي مقتضى ذاته، و هي غير متنافية له. و كلما كان غير مناف و كان انجام: و كذلك في الهندسة كالتقطعة اذا أخذناها و نقول انه شيء لا جزء له.

چاپ: در الأعمال الفلسفية، الجزء الاول، تحقيق الدكتور جعفر آل ياسين (بيروت، دارالمناهل: ۱۴۱۳هـ)؛ حيدرآباد، مطبعة دائرة المعارف النظامية، ۲۶ص، ۱۳۴۶ق.

[الذريعة ۲۲۴/۴، سير اعلام النبلاء ۴۱۸/۱۵؛ ربحانة الادب: ۲۶۶-۲۶۱/۴؛ دنا ۵۰/۳ (۴۰ نسخه)]

شرح و حواشی:

۱- حاشية التعليقات

۱. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۳۸۱-ف

نسخه اصل: اياصوفيا ش ۲۳۹۰؛ خط: نسخ، کا: مظفر بن ابی الخیر بن علی ابوالفرج فارسی، تا: پایان ربیع الاول ۵۲۱ق؛ ۱۲۴گ، ۲۰ سطر [قیلمها ف: ۱-۳۰۱]

۲. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۱۳/۱۳۸۸

آغاز: برابر؛ انجام: ففرض امکان وجود الحركات المختلفة يكون مع وجود الزمان فيكون قبل الزمان زمان خط: نسخ، بی‌کا، تا: قرن ۹؛ مصحح؛ کاغذ: شرقی، ۵گ (۱۹۸-۱۹۲)، ۳۰ سطر، اندازه: ۱۵/۵×۸سم [ف: ۳۱-۳۱۴]

۳. قم؛ گلپایگانی؛ شماره نسخه: ۲۹/۶۸۷۹-۳۵/۵۹

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، بی‌کا، تا: قرن ۱۰؛ جلد: تیماج قهوه‌ای، ۹گ، ۲۱ سطر، اندازه: ۱۳×۲۳سم [ف: ۲-۹۵۸]

۴. تهران؛ سپهسالار؛ شماره نسخه: ۹/۱۰۹۵

بی‌کا، تا: ۱۰۰۳ق؛ کاغذ: سپاهانی، جلد: تیماج سرخ، ۱۰گ (۵۵-۶۴پ)، ۱۹ سطر، اندازه: ۱۹×۲۵سم [ف: ۳-۴۵۳]

۵. تهران؛ ملی؛ شماره نسخه: ۴/۱۷۷۶

آغاز: برابر؛ انجام: و منها العلم الاول ليس هو مثل علمنا ...

خط: نسخ، کا: محمد ربیع نیشابوری، تا: ۱۰۱۶ق؛ کاغذ: اصفهانی، جلد: مقوارویه تیماج مشکي عطف تیماج، ۲ص (۲۹-۳۰)، ۲۰ سطر (۱۴×۸)، اندازه: ۱۴×۲۲سم [ف: ۱۰-۳۶۰]

خط: نستعلیق بی نقطه، کا: عبدالقادر اردوبادی، بی‌تا، جا: شیراز؛ کاغذ: نوعی ترمه، جلد: میشن سیاه، ۳گ (۱۰۲-پ-۱۰۵پ)، ۲۳ سطر، اندازه: ۱۲×۲۲/۳سم [ف: ۸-۴۳]

۸. تهران؛ ملی؛ شماره نسخه: ۱۱/۲۲۲۲

آغاز و انجام: برابر

بی‌کا، بی‌تا؛ کاغذ: فرنگی، زرد، ۵گ (۵۱-پ-۵۵ر)، ۱۷ سطر [ف: ۱۱-۵۸۴]

● تعلق النفس بالبدن / فلسفه / عربی

ta'alluq-un nafs bi-l-badan

[دنا ۵۰/۳]

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۴/۵۳۶

خط: نسخ ریز، بی‌کا، بی‌تا؛ کاغذ: سفید، جلد: تیماج زرد حنایی، ۲ص (۱/۵)، ۲۵ سطر (۱۲×۹)، اندازه: ۱۵×۲۱سم [سنا: ف: ۱-۳۴۳]

● تعلم الصبيان و المبتدئين / نحو / عربی

ta'allum-uş şibyān wa-l mubtadi'īn

مختصری است در فوائد کلیه علم نحو جهت بهتر آموختن کودکان و مبتدئین که در چند «فصل» تنظیم شده است.

[دنا ۵۰/۳]

قم؛ مرکز مطالعات؛ شماره نسخه: ۴/۹۵۴

آغاز: بسمله، الحمد لله الذي يجيب المضطرين اذا دعاه و الصلاة و السلام على من خلقه فسواه محمد الذي على جميع العالمين اصطفاؤه و على آله؛ انجام: و له صبيغة و احدة هي صبيغة الآخر لا غير نحو ليس ليسا ... لست لسنا.

خط: نستعلیق زیبا، بی‌کا، بی‌تا؛ جلد: تیماج قهوه‌ای با تریج، ۸گ (۴۲-پ-۴۹پ)، ۱۷ سطر، اندازه: ۱۰×۱۶سم [ف: ۲-۲۲۲]

← تعلم و تعليم ← آداب المتعلمين (ترجمه)

← التعليقات ← شرح الكافي

← التعليقات ← شفاء القلوب

← تعليقات ← حاشية الاسفار

← تعليقات ← سبعة سماويه

← تعليقات ← حاشية مختلف الشيعة

● التعليقات / فلسفه / عربی

at-ta'liqāt

فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰-۳۳۹ قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

این رساله که از جمله تعلیقات او است جملاتی است مجزا و مستقل در مباحث حکمت [حدود ۱۰۱ فراز]. گویا همان کتابی

فهرستگان: نسخه‌های خطی ایران (فنا)؛ جلد هشتم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276246

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

[دنا ۴۰/۳]

ta'rīf-e hekmat

● تعريف حکمت / فلسفه / فارسی

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۷۱۲/۹

خط: نسخ، بی‌کاء، تا: قرن ۱۱؛ کاغذ: زردفام، جلد: تیماج قرمز،
اص (۲۸۷)، ۱۷ سطر (۵×۱۱)، اندازه: ۱۷×۱۱سم [سن: ف: ۲-۳۷]

مشهد؛ الهیات؛ شماره نسخه: ۶۸۶/۱

کا: محمد تقی دزفولی، تا: ۱۲۵۹ق، کاغذ نخودی؛ جلد: تیماج
مشکی، اندازه: ۱۹/۵×۲۹/۵سم [ف: ۱-۵۱۵]

تعريف الرأى المحصل ... < جواهر الاجسام السماوية

● تعريف روح انساني / عرفان و تصوف / فارسی

ta'rīf-e rūh-e ensānī

نعمة الله ولي، نعمة الله بن عبد الله، ۷۳۰ - ۸۳۴ قمری
ne'mat-ol-lāh-e valī, ne'mat-ol-lāh ebn-e 'abd-ol-lāh
(1330 - 1431)

گفتاری است در دوازده سطر

[دنا ۴۰/۳]

● تعريف حکمت و کیفیت علم باری به معلومات /

فلسفه / عربی

ta'rīf-e hekmat va keyfiyat-e 'elm-e bārī be ma'lūmāt

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۲۸۸۰/۱۲

خط: نسخ، بی‌کاء، تا: با تاریخ ۱۰۳۰ق [ف: ۶-۱۵۲]

● تعريف حمام / شعر / فارسی

ta'rīf-e hammām

مؤلف: نافع

۱. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۰۱۱۹/۴۱

خط: نسخ ریز، کاء: عباس بن محمد شیرازی الاصل همدانی
المسکن، تا: ۱۲۶۴ق؛ ۲ص (۲۵۳ - ۲۵۴)، ۲۹ سطر، اندازه:
۱۹/۵×۳۲سم [ف: ۳۲-۱۴۹]

۲. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۳۰۶۷/۴۰

آغاز: اللهم اهدنا الصراط المستقیم؛ انجام: اگر تو طالب آبی
بجوی آب از ما.
خط: شکسته نستعلیق خوش، بی‌کاء، تا: ۱۲۶۵ق؛ مجدول؛ کاغذ:
فرنگی نازک شکر آهارمهر، جلد: تیماج مشکی، اص (۱۴۷)،
۲۵ سطر، اندازه: ۱۴/۵×۲۳/۵سم [ف: ۱۰-۵۹۶]

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۸۸۸۵/۲۴

آغاز: نافع در تعريف حمام گوید: به تحریک هوس دوش از
حوادث xx کز آن رفع حدث گردید باعث / مرا افتاد بهر غسل
کردن xx ره حمام پیمودن به گردن؛ انجام: سر از تن دور نافع به
از آنت xx که باشد زیر حکم دیگر جانت
خط: نستعلیق و شکسته، بی‌کاء، تا: قرن ۱۱ و ۱۳؛ کاغذ: حنایی
آهار مهر، جلد: میسن زیتونی، گک (۲۲)، اندازه:
۱۵/۶×۲۵/۸سم [ف: ۲۹/۱-۲۳۲]

● تعريف ده و حمام شفیعا / شعر / فارسی

ta'rīf-e deh va hammām-e šaffī'a

قصیده‌ای در تعريف روستای میرزا شفیعا و حمامی که در آن
احداث نموده است.

[دنا ۴۰/۳]

● تعريف زرقاله و شکازی / هیئت / فارسی

ta'rīf-e zarqāle va šakkāzī

قاضی زاده رومی، محمود بن محمد، - ۹۳۱ قمری
qāzī-zāde-ye rūmī, mahmūd ebn-e mohammad (-
1525)

اهدا به: سلطان بایزید دوم عثمانی

تاریخ تألیف: دوشنبه ۱۷ ربیع الاول ۹۱۱ق
مشتمل بر «مقدمه» و پنجاه و یک «باب» و یک «ذیل».

[دنا ۴۱/۳؛ فهرستواره منزوی ۲۹۴۲/۴]

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۱۴۱۸۳/۲۳

آغاز: شبی چون تخت عشاق از سیاهی xx به معنی صورت قهر
الهی

خط: شکسته نستعلیق، بی‌کاء، بی‌تا؛ مجدول زرین و محرر؛ جلد:
تیماج مشکی عطف تیماج قهوه‌ای، گک (۶۰-۶۲)، سطور
چلیپا، اندازه: ۱۱×۲۲سم [ف: ۳۸-۲۴۳]

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۱۲۰۲۹

آغاز: بسمله، علیک الاعتماد یا کریم، الحمد لله الذی خلق
السموات والارض ... اما بعد چنین گوید احوج عباد الله المنعم ...
که بر ضمیر منیر خورشید تنویر ارباب الباب چون آفتاب جهانتاب
روشن است که؛ انجام: روز دوشنبه هفدهم ربیع الاول سال بر

● تعريف الذات / فلسفه / عربی

ta'rīf-e dāt

فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰ - ۳۳۹ قمری

فرستگان: نسخه‌های خطی ایران (فخا)؛ جلد هشتم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازان

DIA 276246

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳

حلب حلم الفارابي لتحقيق
مدينته الفاضلة

Farabi
060050



منشورات جامعة حلب
معهد التراث العلمي العربي



أ.د. مجيد مخلد طراد
جامعة بغداد

el-Medinetü'l-Fazıla
130589

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

01 Ocak 2009

أبحاث الندوة الدولية حول
النتائج العلمي والفكري لمدينة حلب عبر العصور
- العصور الإسلامية أمونجاً -
جامعة حلب - معهد التراث العلمي العربي
٢٧-٢٩ حزيران ٢٠٠٦م

مجموعة من التساؤلات كانت مثار اهتمامي قبل اختياري هذا العنوان موضوعاً للبحث، تدور كلها حول مكانة مدينة حلب التاريخية والثقافية خلال القرن العاشر الميلادي. أذكر منها، لماذا اختار أبو نصر الفارابي هذه المدينة ليقضي هناك الثمالة الأخيرة من حياته؟ وقبلها ماهي الدوافع الحقيقية التي حثت بهذا الفيلسوف الكبير لترك بغداد عاصمة الخلافة الإسلامية آنذاك؟ والأهم من ذلك كله هل كانت حلب وأميرها سيف الدولة الحمداني حلم الفارابي لتحقيق مدينته الفاضلة؟

وحين بدأت البحث عن اجوبة مقنعة ومبررة لتلك الاسئلة تعززت لدي فكرة هذا البحث واهتديت إلى صياغة عنوانه النهائي وهو (حلب حلم الفارابي لتحقيق مدينته الفاضلة) وكلني أمل أن أصل إلى أدلة منطقية من فكر الفارابي نفسه أو من نصوصه الفلسفية تثبت ذلك واعتقد أنه موضوعاً يحمل نوعاً من الجدة والطرافة. فاختيار مثل هذه العناوين والبحوث، باعتقادي المتواضع، أفضل من اختيار موضوع تقليدي أكل الدهر عليه وشرب ولم يبق فيه السابق للاحق مقال.

وقبل أن نبدأ بتفاصيل بحثنا هذا لا بد لنا من دراسة فكر الفارابي السياسي دراسة موضوعية تأخذ بنظر الاعتبار اللحظة التاريخية التي عاشها هذا الفيلسوف والظروف التي نما فيها فكره والعوامل الأساسية أو الأحداث التي لعبت دوراً مهماً في بلورة وصياغة فلسفته السياسية أو مشروع نسقه الأيديولوجي كونها عوامل مهمة تساعدنا على الإجابات الحقيقية لتساؤلاتنا المطروحة لأن الفارابي نفسه يؤكد على أن أنفع الأمور التي ينبغي أن يسلكها الفرد في معرفة علم السياسة أو غيره من العلوم الأخرى أن يتأمل في أحوال الناس وأعمالهم وتصرفاتهم وما شهدها وما غاب عنه مما سمعه وتناهى إليه فيها وأن يتمعن النظر فيها ويميز بين محاسنها ومساوئها وبين النافع والضار لهم منها^(١).

لقد كان كل تاريخ الشرق الإسلامي في القرن العاشر الميلادي يدور حول ثلاث مدن

إشراف

الأستاذ الدكتور علاء الدين لولج
مدير معهد التراث العلمي العربي

إعداد

الدكتور مصطفى موالدي
رئيس لجنة الطباعة والنشر

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	267336
Tas. No:	509.563 EĞİTİM

١٤٢٨هـ / ٢٠٠٧م

دراسة تحليلية لعلمي العدد والهندسة في

كتاب "إحصاء العلوم" للفارابي

د. فؤاد عويطة

معهد التراث العلمي العربي - جامعة حلب

Farabi

060050



منشورات جامعة حلب
معهد التراث العلمي العربي



MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

أولاً - المقدمة:

يعد كتاب إحصاء العلوم للفارابي (٢٦٠هـ/٨٧٤م - ٣٣٩هـ/٩٥٠م) من الكتب الهامة في إحصاء العلوم وتصنيفها والتعريف بأغراضها^(١)، وفيه قام الفارابي بإحصاء العلوم ضمن خمسة فصول حيث الفصل الأول يتناول علم اللسان^(٢) والفصل الثاني في علم المنطق^(٣) والفصل الثالث في علم التعاليم (الرياضيات)^(٤) والفصل الرابع في العلم الإلهي^(٥) والفصل الخامس في العلم المدني^(٦).

وقد كانت غايته من هذا الكتاب أن يكون مختصراً لعلوم زمانه ومرشداً لمن أراد الوقوف عليها أو التبحر فيها^(٧).

ثانياً - أهمية البحث:

تكمن أهمية هذا البحث بأن الفارابي قتم دراسة مكثفة لعلمي العدد والهندسة من خلال تصنيفهما في كتابه إحصاء العلوم اعتمد فيها على كتاب الأصول لأقليدس. ونحن في بحثنا هذا سوف نسلط الأضواء على هذين العلمين وفق ما أورده الفارابي محللين كافة النقاط الرئيسية التي طرحها في هذا التصنيف.

01 Ocak 2020

- (١) - الفارابي - إحصاء العلوم، ص ٣.
- (٢) - المصدر نفسه، ص ٥.
- (٣) - المصدر نفسه، ص ٥.
- (٤) - المصدر نفسه، ص ٦.
- (٥) - المصدر نفسه، ص ٦.
- (٦) - المصدر نفسه، ص ٧.
- (٧) - المصدر نفسه، ص ١٠.

٦٥-٧٣

أبحاث

الندوة العلمية

الصلات العلمية والتاريخية بين العراق وسورية

عبر التاريخ - تجذر وتجدد

المتعددة في حلب ٢٣-٢٤ نيسان ٢٠٠٨م

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	267689
Tas. No:	509.563 CB.H.N

تحرير وإعداد

الأستاذ الدكتور مصطفى موالدي
عميد معهد التراث العلمي العربي

٢٠٠٩ / ١٤٣٠هـ

الإبصار عند الفارابي والجمع بين رأيي الحكيمين

أ.م.د. بثينة جليخي

معهد التراث العلمي العربي - جامعة حلب

01 Ocak 2029

١- المقدمة

حاول الفلاسفة اليونان تفسير آلية الإبصار بطرائق مختلفة فتباينت آراؤهم تبعاً لمناحيهم الفكرية واختلاف وجهات نظرهم الفلسفية. فمنهم من رأى أن الإبصار يكون بخروج شيء من العين إلى المُبصَّرات، ورأي آخرون أن الإبصار يكون بخروج أشياء من المُبصَّرات إلى العين لها شكل المُبصَّرات. وبين فريق ثالث أن الإبصار يكون بخروج شيء من العين وشيء من المُبصَّر في الوقت ذاته ويتم الإبصار بالتقاء هذه الأشياء. وقد خلف اليونانيون تراثاً علمياً ضخماً، أخذه العرب بعد أن محصوه وأخضعوه لمحك العقل وناقشوه وأعملوا الفكر فيه. وكان لديهم الفرصة للاختيار بين نظريتين:

النظرية الأولى:

هي نظرية أصحاب التعاليم الذين يذهبون إلى أن الإبصار يكون بخروج شعاع من البصر إلى المبصر.

النظرية الثانية:

هي نظرية الفلاسفة الطبيعيين الذين يذهبون إلى أن الإبصار يكون بمرور صورة المبصر أو شبحه إلى البصر.

فمنهم من تبني نظرية الشعاع ونقض نظرية الانطباع مثل الكندي الذي تبني بعض آراء أرسطو ونقض بعضها الآخر ومنهم من تبني نظرية الانطباع ونقض نظرية الشعاع مثل أبو بكر الرزي الذي قال بتسخير الأنباح في البصر ومن بعده ابن سينا الذي شرح آراء أرسطو وأثبت صحتها ببراهين فيزيائية لم يتطرق إليها أحد من قبله. وهناك من وقف موقفاً متوفيقاً بين أصحاب الشعاع وأصحاب الانطباع مثل الفارابي. إلى أن جاء ابن الهيثم وحسم الخلاف بينهما حسماً لم يسبقه إليه أحد في تاريخ العلم.

Farabi
060050



منشورات جامعة حلب
معهد التراث العلمي العربي



MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

أبحاث

الندوة العلمية

الصلات العلمية والتاريخية بين العراق وسورية

عبر التاريخ - تجذرو وتجدد

المنعقدة في حلب ٢٣-٢٤ نيسان ٢٠٠٨م

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	267689
Tas. No:	509.563 C.B.H.N

تحرير وإعداد

الأستاذ الدكتور مصطفى موالدي
عميد معهد التراث العلمي العربي

١٤٣٠هـ / ٢٠٠٩م

خط: نستعلیق، کا: شاه مراد بن نقدعلی فراهانی ورامینی، تا: ۱۰۷۲ق؛ کاغذ: شرقی نخودی، جلد: تیماج مشکى، ۴۲گ (۷۶ر- ۱۱۷ر)، ۲۷ سطر، اندازه: ۱۸×۲۷/۵سم [میراث شهاب: ۴۲- ۱۲۷] ۳. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۳۳۹/۲

آغاز و انجام: برابر

خط: شکسته تعلیق، کا: نصیرالدین حسین حر حسینی، تا: سه شنبه ۷ جمادى الثاني ۱۰۷۶ق؛ بی نقطه در نیمى، عنوان رساله در نسخه ما: «رسالة الحروف لابی نصرالفارابی و هو من اكبر مصنفاة و اعظماها» و در پایان دارد: «تمت رسالة الحروف للفيلسوف ابى نصر الفارابى»؛ ۵۰گ (۳-۵۲پ)، ۲۵ سطر [ف: ۳- ۲۴۷] تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۵۲۱۷/۵-ف

نسخه اصل: همان نسخه بالا [فیلمها ف: ۳- ۱۴۳]

● حروف / رمل / فارسی

horūf

غزالی، محمد بن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ قمری
qazzālī, mohammad ebn-e mohammad (1059 - 1112)

با عنوان های «فصل».

آغاز: بسمله، فرموده است شیخ علامه ابو حامد محمد بن محمد بن محمد طوسی غزالی بعد از حمد خدا و صلوات بر محمد مصطفی و آل و عترت چنین بیان کرد که اقلام ثلاثه که داخل نقل ما و حروف عربی است، اینست ... [فهرستواره منزوی ۲۹۸۷]

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۳۴۶۶/۱۱

آغاز: برابر؛ انجام: و مخفف و هو اسم عکس ابلیس

خط: نسخ و نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ کاغذ: ترمه، جلد: میشن قهوه‌ای، ۲۲ص (۳۴۲-۳۶۳)، ۱۷ سطر، اندازه: ۱۲×۲۵سم [ف: ۶- ۴۳۹]

● الحروف / جفر / عربی

al-ḥurūf

ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ قمری
ebn-e 'arabī, mohammad ebn-e 'alī (1166 - 1241)

در آغاز این رساله مسائل کوتاهی است در اثبات واجب و فرق بین واجب و ممکن از دید فلسفی، پس از آن فصلی است در حروف و مراتب و حرکات و طبایع و عجایب آنها که از آن تعبیر به حروف کبار شده، پس از آن فصلی در حرکات که از آن تعبیر به حروف صغار شده.

قم؛ موعشی؛ شماره نسخه: ۸۵۵۶/۲

آغاز: الحمد لله مخبر القلوب لعقول في نتائج الهمم ... أما بعد فان للعقول حدا تقف عنده من حيث ما هو بفكره لا من حيث تناهي قائل؛ انجام: فالعالم حروف محفوظة مرقومة في رق الوجود

ابن سراج، محمد بن سری بن سهل، - ۳۱۶ قمری
ebn-e sarrāj, mohammad ebn-e sarī ebn-e sahl (929 -)
علم النقط و الشكل است.

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۱۱۲۶-ف

نسخه اصل: از ترکیه؛ خط: نسخ کهن، بی کا، بی تا، ۳۱گ، ۱۵ سطر [فیلمها ف: ۱- ۳۱۶]

● الحروف = کتاب الالفاظ و الحروف / فلسفه / عربی
al-ḥurūf = k-ul alfāz wa-l ḥurūf

فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰ - ۳۳۹ قمری
Fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

فارابی این کتاب را برای حل مشکلات الهی ارسطو تألیف کرده است. در آغاز الفاظ مصطلح را بیان می کند و سپس از مقولات گزارش می دهد و آنگاه معانی عبارات مورد استعمال در این علم را شرح می دهد و به فرق میان مطالب برهانی، جدلی و مغالطی می پردازد و سخن را به پیدایش لغات و ارتباط آنها در اندام صوتی می کشاند و سپس به اوضاع جامعه پرداخته و از نوامیس دینی و سیاست و فلسفه برهانی سخن می گوید. از آن پیداست که فارابی به زبان های یونانی و سریانی و فارسی و سغدی آشنایی داشته ولی هیچ یادی از ترکی نمی کند.

آغاز: بسمله. حمدله. صلاه. اما بعد فان معنى ان الثبات و الدوام و الکمال و الوثاقه فی الوجود و فی العلم بالعلم بالشیء و موضع ان و ان فی جمیع الالسنه بین. انجام: و اما السؤال الخطی بمن ضروب سؤالاته ان یکون با حد المتقابلین فقط.

چاپ: با کوشش و تصحیح دکتر محسن مهدی از روی نسخه شماره ۳۳۹۲ دانشگاه (تنها نسخه در وقت چاپ) (بیروت، مطبعه دارالشرق: ۱۹۶۹م)

۱. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۳۹۹۸

خط: شکسته نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ نسخه حاضر که از لحاظ تاریخ کتابت و نیز پاره ای از اغلاط با نسخه دانشگاه مطابقت دارد، بسیاری از افتادگی ها و اغلاط خطی و حتی نسخه چاپی را ندارد، پشت برگ اول، نام کتاب چنین آمده: «حاشیه در حکمت مولا میرزا جان بر امور عامه» و در برگچه الصاق شده بر روی جلد (که پیش از ورود به این کتابخانه بوده) نوشته: «حاشیه میرزا جان بر امور عامه حکمة العین»؛ تملک: فتاح بن ملا الیاس مویخ ۱۱۳۳، اسماعیل بن عثمان بن کنعان کرکوکی بلد الحلی العربی نسلا و نسبا؛ عباس بن محمد بن علی طباطبائی؛ کاغذ: اصفهانی شکری رنگ، جلد: تیماج قرمز، ۱۱۶ص، ۲۰ سطر، اندازه: ۱۲×۲۲سم [ف: ۱۰- ۲۲۱۶]

۲. قم؛ موعشی؛ شماره نسخه: ۲۸۶/۲۸

آغاز و انجام: برابر

فرستگان: نسخه های خطی ایران (فخا)؛ جلد دوازدهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276250

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ۱۳۹۱/۲۰۱۲

فرنگی شکر، جلد: تیماج آبی، ۲۰۳ گ، ۱۲ سطر (۱۴×۸)،
اندازه: ۱۵×۲۳ سم [ف: ۲-۲۹]

● **الحرارة في الرطب يفعل سوادا / فلسفه / عربی**

al-ḥarāra fi-r raṭb-i yuf'alu suwādā

نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد (۵۹۷-۶۷۲)
nasīr-od-dīn tūsī, mohammad ebn-e mohammad (1200-
1273)

شیراز؛ محلاتی، صدرالدین؛ شماره نسخه: ۱۷/۳۱

من فواید الطوسی؛ بی ک، تا: با تاریخ ۱۰۵۶ق [نشریه: ۵-۲۷۳]

● **حرارت کافور / طب / فارسی**

harārat-e kāfūr

ملک الاطباء، محمد تقی، - ۱۲۸۵ قمری
malek-ol atebbā', mohammad taqī (- 1869)

محمد تقی شیرازی برای اثبات حرارت کافور رساله‌ای نوشته و
دلایلی چند ایراد نموده، میرزا محمد ولی رئیس اطباء نظام بر
تقاضای مؤلف شرحی مبسوط بر این رساله بسته و اغلاط و
اشتباهات او را معین کرده است.

آغاز: الحمد لله مکرر الازمنة

چاپ: همراه رساله‌های دیگر او در سال ۱۲۸۳ چاپ شده است.

[فهرستواره منزوی ۳۸۴۷/۵]

شرح و حواشی:

۱- شرح کافوریه محمد ولی بن محمد جعفر (-۱۳)

۲- شرح کافوریه ساوجی، عبدالوهاب

تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۷۶۴

آغاز: برابر

خط: نسخ، بی ک، بی تا؛ ۱۰۶ گ، ۲۳ سطر، اندازه: ۱۴×۲۱ سم [ف:

۲-۴۸۱]

● **الحرارة و البرودة و الرطوبة و اليبوسة / فلسفه / عربی**

al-ḥarāra wa-l burūda wa-r ruṭūba wa-l yubūsa

فارابی، محمد بن محمد، ۲۶۰؟ - ۳۳۹ قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

مقالتی است با عنوان «البرهان علی ان الحرارة و البرودة هما
القوتان الفاعلتان والرطوبة واليبوسة هما القوتان المنفعلتان» و
شاید از فارابی باشد.

تهران؛ سپهسالار؛ شماره نسخه: ۲۹۱۲/۷۳

آغاز: ما الدلیل علی أن الحرارة والبرودة هما القوتان المنفعلتان ؟

فتقول انا اذا وضعنا ایدینا علی جسم حار؛ انجام: فالطعم المسح

انجام: بحيث تكون مستوية على الرطوبة سبباً للحياة أولاً و
للموت ثانياً فتبارك الله احسن الخالقين.

۱. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۳۲۲۳/۳

خط: نستعلیق خوش، بی ک، تا: آغاز قرن ۱۱؛ محشی با نشان «منه،

منه دام ظله» نوشته محرم ۱۰۱۸؛ کاغذ: سپاهانی، جلد: مقوایی

آراسته عطف تیماج مشکی، ۲۲ گ (۱۹-۴۰)، ۱۸ سطر

(۵/۶×۱۴)، اندازه: ۱۲×۱۹ سم [ف: ۱۱-۲۱۸۳]

۲. قم؛ مرکز احیاء؛ شماره نسخه: ۹۸۱/۱

آغاز و انجام: برابر

خط: نستعلیق، بی ک، تا: نزدیک عصر مؤلف؛ جلد: تیماج قرمز،

۱۹ گ (۲-۲۰)، ۱۴ سطر، اندازه: ۱۲×۱۸ سم [ف: ۳-۲۰۰]

● **حرارت غریزه / طب / فارسی**

harārat-e qarīziye

کاشانی، محمد تقی بن محمد هاشم، ۱۲۵۶ - ۱۳۱۹
قمری

kāshānī, mohammad taqī ebn-e mohammad hāšem
(1840 - 1902)

تاریخ تألیف: رجب ۱۲۸۶ ق

مؤلف که از تربیت‌شدگان دارالفنون و ظاهراً کتب متعددی در
زمینه‌های مختلف نگاشته است، در صدد تألیف کتابی در شرح
پادزهر برمی‌آید تا شامل انواع زهرهای معدنی و نباتی و حیوانی
باشد. او قبل از تدوین این کتاب «پادزهر نامه» لازم می‌بیند که به
مسأله حرارت غریزه بپردازد و بدین سبب این کتاب را در پنج
«مبحث» تدوین می‌کند: ۱. بیان دستور اندازه‌گیری حرارت
حیوانیه؛ ۲. بیان حرارت حیوانی (که آن دارای دو فصل است)؛
۳. بیان سبب و متوقد حرارت حیوانات؛ ۴. بیان اثر حالات و
صفات فیزیولوژیکی در شدت بروز علائم مختلفه در حرارت
مخصوصه حیوانات (که حاوی هشت فصل می‌باشد)؛ ۵. خواب
بیخودی. توضیح: فصول متعلق بمباحث در بعضی از مواضع
خود به فقراتی چند نیز تقسیم می‌شوند.

آغاز: بسمله، پس از حمد و ستایش پاک یزدان و مدح و نیایش
مهین فرستاده او علیه الاف التحیه و الثناء بر ارباب دانش و
اصحاب ینش پوشیده نماناد.

انجام: اختلاف ما بین حیواناتی که با حرارت ثابت اند با متغیر
الحرارة بواسطة اختلاف مقدار اکسیژن جذب شده و تنفسی
است.

[فهرستواره منزوی ۳۴۱۲/۵]

تهران؛ ملی؛ شماره نسخه: ۵۳۵

آغاز و انجام: برابر

خط: نسخ خوش، بی ک، تا: رجب ۱۲۸۶ ق، جا: تهران؛ کاغذ:

فهرستگان: نسخه‌های خطی ایران (فنا)؛ جلد دوازدهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276250

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ۱۳۹۱/۲۰۱۲

بی کا، تا: ۱۰۷۷ق؛ ۷گ، قطع: خشتی [چند نسخه-ف: ۱-۳۸۷]
 ۳. تهران؛ شورا؛ شماره نسخه: ۱۰۵۵/۲۸
آغاز و انجام: برابر
 خط: نسخ و نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ مصحح، مجدول؛ جلد: تیماج
 قهوه ای، ۸ص (۲۸۷-۲۹۴)، اندازه: ۱۱/۵×۲۳سم [ف: ۳۲-۷۰]
 ۴. تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۲۲۶۷/۱۰
آغاز و انجام: برابر
 خط: نسخ، بی کا، تا: با تاریخ ۱۲۷۷ق؛ ۵گ (۳۵-۳۹پ) [ف: ۷-۳۱۲]

● **التوطئة فی المنطق = صناعة المنطق / منطق / عربی**
 at-tawṭi'a fi-l manṭiq = ṣinā'at-ul manṭiq
 فارابی، محمد بن محمد، ۹۲۶۰ - ۳۳۹ قمری
 fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

رساله ای است در بیان تعریف منطق و اجزاء آن و تقسیم آن به قیاسی و غیر قیاسی که خود قیاسی مشتمل بر پنج قسم می باشد: برهان، صناعت جدل، سوقسطائیه، صناعت خطابه، صناعت شعر، همره با بیان این اقسام. این کتاب همان فصل دوم از کتاب دیگر مؤلف به نام «احصاء العلوم» می باشد.

آغاز: رساله صدر بها ابونصر محمد بن محمد الفارابی کتابه فی المنطق. قال ابونصر محمد بن محمد الفارابی رحمه الله تعالی قصدنا النظر فی صناعة المنطق، و هی الصناعة التي تشتمل علی الأشياء التي تسدد القوة الناطقة نحو الصواب فی کل ما يمكن أن یغلط فيه

انجام: النوع الواحد قد تكون له رسوم كثيرة، و لا يمكن أن تكون له حدود كثيرة، بل لكل نوع حد واحد فقط، و كذلك قد تكون له خواص كثيرة. تمت المقدمة التي قبل الفصول الخمسة من کتاب ابی نصر الفارابی.

چاپ: به تحقیق محمد تقی دانش پژوه در المنطقیات للفارابی، جلد ۱ (قم: کتابخانه آیه الله مرعشی)؛ بیروت، محقق: رفیق العجم، دار المشرق، ۱۹۸۷م.
 [دنا ۱۹۰/۷ با عنوان «صناعة المنطق»]

۱. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۱۰۹۱/۱۷-۱-ف
 نسخه اصل: کتابخانه دکتر یحیی مهدوی. ۵۸۷؛ بی کا، تا: قرن ۶؛ ۲۲ سطر [فیلمها ف: ۱-۵۶۴]
 ۲. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۱۴۵۷۶/۲۳
آغاز: برابر؛ **انجام:** و الذي یباین به شیء شيئاً آخر لا فی جوهره الخاصة و المحمولات البسيطة هي هذه الخمسة و المركبات فان تركيبها عن هذا ...
 خط: نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۰؛ کاغذ: شرقی نخودی، ۲گ (۲۰۹-۲۱۰ر)، سطور چلیبا، اندازه: ۱۵/۵×۸سم [ف: ۳۶-۶۳]
 ۳. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۵۱۰۱/۳

الوصل ... اقول اعلم ان من تصدی لمحاولة علم فالواجب؛ **انجام:**
 برابر
 خط: نسخ، بی کا، تا: قرن ۱۱؛ افتادگی: آغاز و وسط؛ پشت برگ
 اول کتاب «شرح تهذیب الاصول عمید الدین عبدالمطلب حسینی» معرفی شده؛ واقف: ابن خاتون عاملی، ۱۰۶۷ق؛ کاغذ:
 آهار مهره نخودی، جلد: میشن خرمایی، ۱۴۹گ، ۲۵ سطر،
 اندازه: ۲۷×۱۹سم [ف: ۱۶-۱۰۵]
 ۵. مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۱۶۴۶۹/۱

آغاز: بسمله، الحمد لله رافع درجات العارفين ... اما بعد فهذا كتاب تهذیب الاصول؛ **انجام:** المبحث الرابع فی الفرق بين الحقيقة و المجاز و هو من
 خط: نسخ و نستعلیق، بی کا، تا: قرن ۱۳؛ افتادگی: انجام؛ کاغذ:
 نباتی و نخودی آهار مهره، جلد: تیماج مشکى، ۸گ (۱-۸)،
 اندازه: ۱۹/۶×۱۱/۶سم [ف: ۱۶-۴۹۷]

۶. یزد؛ وزیری؛ شماره نسخه: ۳۰۸۳
آغاز: برابر؛ **انجام:** مع الجواب عنه و احتج.
 خط: نستعلیق، بی کا، بی تا؛ افتادگی: انجام؛ مهر تملک: «عبدہ اسمعیل، محمد جعفر»، «عبدہ احمد»؛ اهدایی: حسن صدر؛ کاغذ:
 اصفهانی، جلد: تیماج زرد، ۱۱۴گ، ۲۶ سطر (۷×۱۵)، اندازه:
 ۱۳×۲۴سم [ف: ۵-۱۵۲۷]

● **التوطئة فی السحر و الطلسمات و النیرنجات و فی بیان المعجزات و الکرامات (رسالة فی) = المعجزات و الکرامات / علوم غریبه / عربی**

at-tawṭi'a fi-s sihr wa-ṭ ṭilismāt wa-n niyranjāt wa fi bayān-il mu'jizāt wa-l kirāmāt (r.-un fi)

ابن سهلان ساوی، عمر بن سهلان، - ۴۵۰ قمری
 ebn-e sahlān-e sāwī, 'omar ebn-e sahlān (- 1059)

در بیان سحر و طلسمات و معجزات مشتمل بر دو «فصل»، فصل اول دارای پنج «مقدمه» و فصل دوم مشتمل بر دو «مقدمه». **آغاز:** اما بعد حمد الله تعالی كما هو حقه و الصلوة علی محمد خیر خلقه فان مولانا السيد الاجل تاج الدین معین الاسلام ... **انجام:** ان كان الملقى اليه نبيا او الهاما ان كان وليا و الله اعلم بالصواب
 [دنا ۲۲۴/۳]

۱. تهران؛ مهدوی؛ شماره نسخه: ۵۸۷/۹
 خط: نسخ، بی کا، تا: قرن ۶؛ ۶گ (۱۴۶-۱۵۱پ)، ۲۲ سطر [نشریه: ۲-۱۲۴]
 تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۱۰۹۱/۹
 نسخه اصل: همان نسخه بالا [فیلمها ف: ۱-۵۶۳]
 ۲. تهران؛ چهل ستون؛ شماره نسخه: ۳۱۹/۱۰
آغاز: برابر

فهرستگان: نسخه های خطی ایران (نخا)؛ جلد نهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276247

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ۱۳۹۱/۲۰۱۲

الدنيا؛ ۲. بيان الاعراض عن الخلق؛ ۳. بيان الاعراض عن الدين اقال الله.

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۳۵۱۷۳/۲۲

آغاز: بسملة. اللهم اعطني محبتك كما اعطيتها لجلالك الحمد لله الذي خلق الدنيا للعبرة؛ انجم: الهی لا صبر لی فی الدنيا عن ذکرک فکیف اصبر فی الآخرة عن رؤیتک
خط: نسخ خوش، بی کا، تا: قرن ۱۰؛ اهدای: رهبری، اردیبهشت ۱۳۸۶؛ کاغذ: نخودی آهار مهره کشمیری، جلد: تیماج فرنگی، ۵ص (۷۴-۷۸)، ۱۹ سطر، اندازه: ۱۷/۵ × ۲۳/۵سم [اهدائی رهبر: ۲ اخبار: ۱-۳۲۸]

● الجبهة التي يصح عليه القول في احكام النجوم / هیئت

عربی

al-jahat-ul latī yaṣīḥh-u 'alay-h-il qawl fī aḥkām-in nujūm

فارابی، محمد بن محمد، ۹۲۶۰ - ۳۳۹ قمری

fārābī, mohammad ebn-e mohammad (875 - 951)

آغاز: بسملة، قال أبو نصر: الأجسام السماوية إنما تفعل في الأجسام التي تحتها سخونة أزيد و أنقص و يتبع مقادير تلك السخونة في تلك الأجسام آثار و صور آخر و أعراض آخر يتبع تلك الصور و الآثار ...

انجم: فأما الأرادات التي يكون على الفكر و الرؤية الصحيحة فالله يحكم عليها بشيء من الأجسام السماوية؛ تمت المقالة ... و لله الحمد بلانهاية

چاپ: در الفارابی و الحضارة الانسانية (بغداد، وزارة الاعلام: ۱۹۷۵م)، به کوشش محسن مهدی

۱. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۱۴۵۷/۲۳ عکسی

آغاز و انجم: برابر

نسخه اصل: گویا در کتابخانه دانشگاه پرینستون آمریکا؛ بی کا، تا: ۶۷۷ق؛ ۲ص (۲۹۲-۲۹۳) [عکسی ف: ۴-۳۱۱]

۲. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۲۸۶/۶۴

آغاز و انجم: برابر

خط: نستعلیق، کا: شاه مراد بن نقدعلی فراهانی ورامینی، تا: ۱۰۷۲ق؛ کاغذ: شرقی نخودی، جلد: تیماج مشکى، ۱گ (۳۰۴-۳۰۴پ)، ۲۷ سطر، اندازه: ۲۷/۵ × ۱۸سم [میراث شهاب: ۴۲-۱۴۴]

۳. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۶۵۱۱/۱۱

آغاز: برابر

خط: نستعلیق، بی کا، تا: ۱۳۳۴ق؛ مصحح؛ جلد: مقوایی ابر و باد عطف تیماج قهوه‌ای، ۱گ (۴۲-۴۲پ)، اندازه: ۱۴/۵ × ۲۲/۵سم [ف: ۲۰-۸۸]

و در کتابخانه آن جناب یادگاری از جانب خود داشته باشم. اگر چه این گونه جسارت و خودنمایی در خدمت آن جناب از امثال بنده نا قابل محض فضولی و ندانم کاریست زیرا که هنرهای او آشکار و نهان گرفته جهان را کران تا کران. اگر اوصافش را بیان نمایم ار اندازه امکانم خارج است زیرا که بالاتر از جمیع مدارج باشد و برتر از جمله معارج قطره از بحر چه پوید و ذره از مهر چه گوید. حسان از پیغمبر آخر الزمان چه دراید و بلبل از بهشتی گل چه سراید. یک دهن خواهم به پهنای فلک xx تا بگویم مدح آن رشک ملک / عذر بهتر و سکوت خوشتر که تلالو گوهر با تعریف و توصیف هر بی پا و سری نغزاید و توج بحر اخضر از تحرک باد صرصر نگاهد. تعاجزت عن توصیفه وهو قادر xx لتغییر ما عندی من العجز و الفقر / و لا یستطیع الطبع ان یمدح الذی xx هو البحر طبعاً و السعید مدى الدهر / و طبعی جمود فی مدیحة سید xx له الطبع حار کالتوج فی البحر / لا زالت عزته مصونة عن تصرفات الزمان و محفوظة من تطرقات الحدثان و موالیه مسرورین بالسعادت و الاقبال و معادیه محزونین بالدلة و النکال مادامت القدام یکتب و الغمام یسکب. کتبه رضا قلی بن الحاج مهدی قلی السرابی فی سنه ۱۲۷۷هزار و دوست و هفتاد و هفت»

کامل؛ خط: نستعلیق، کا: رضا قلی بن مهدی قلی سرابی، تا: ۱۲۷۷ق؛ مجدول، کمتدکشی شده، رکابه‌دار؛ کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره، جلد: گالینگور پشت پارچه‌ای مشکى، ۲۴۹گ، ۱۹ سطر (۱۲/۵ × ۲۵)، اندازه: ۲۳/۲ × ۳۷/۲سم [ف: ۱-۲۹/۱-۱۱۵]

● جهان نمای ناصری / جغرافیا / فارسی

jahān-namā-ye nāserī

حسینی، نصر الله بن شکر الله
hoseynī, nasr-ol-lāh ebn-e šekar-ol-lāh

در جغرافیای طبیعی عالم است.

تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۶۸۳

آغاز: بنام خداوند یکتا سپاس و ستایش شایسته پاک یزدان بایسته بود؛ انجم: نول زلاندرا به دو جزیره منقسم می‌نماید.

خط: شکسته، نستعلیق، بی کا، تا: ۱۳۰۱ق؛ مجدول، با سرلوح؛ کاغذ: کاغذ ترمه، جلد: رویه ابری فرنگی، ۷۵گ، ۹ سطر، اندازه: ۲۰/۲ × ۱۳/۳سم [ف: ۲-۲۰۰]

● الجهانية / اخلاق / عربی

al-jahānīya

حسینی بخاری، محمد بن برهان، ۹ قمری
hoseynī boxārī, mohammad ebn-e borhān (- 15c)

اهدا به: جلال الدین حسین بن احمد (جد پدر مؤلف)
رساله‌ای اخلاقی مستند به آیات قرآنی که به جد پدرش «جلال الدین حسین بن احمد مخاطب به خطا (؟) الله الرحمن بیا مخدوم جهانیان» تقدیم نموده؛ مشتمل بر سه «فصل»: ۱. بیان الاعراض عن

فهرستگان نسخه های خطی ایران (فخ)؛؛ جلد یازدهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276249

استاد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۲